

A negyedik kezdeményezés

„Kérdést nem szenved, hogy a városi könyvtár felállítását városunknak nemcsak díszére, hanem a lakosság szellemi műveltségére és anyagi jólété előmozdítására is szolgálja. Olyan nagyszabású áldozatokról van szó, amelyek valószínűleg nem is áldozatok, hanem tökéletesítés, amely az összes lakosságnak a legdúsbabb kamatozást hozza.”

Több mint száz esztendeje, 1868 tavaszán írta e sorokat Toldy Ferenc, „a magyar irodalomtörténetírás atyja”, annak a könyvtárápító tervzetnek bevezetésében, amelyet Pest város magisztrátusa megbízásából dolgozott ki. Ő már szemtanúja lehetett annak, hogyan bontakozott ki Angliában és Amerikában az 1850-ben indult „public library” mozgalom, hogyan emeltek az ottani városok, egymással versenyezve, szebbnél szebb könyvtárápületeket, és megértette, hogy ez a társadalom anyagi felemelkedésére is visszahatott. Ezért hangoztatta Pest város vezetősége előtt: „E részben nem szabad fősvénykednünk, mert nem szabad elfelejtenünk azt a horderőt, mellyel egy ilyen intézmény éppen a közjólét és az anyagi felvirágzás emelkedésére csálhatatlanul bír.”

Ezzel kezdődött az első könyvtárápítási kísérlet. Az illetékesek hét esztendeig foglalkoztak vele, de végül az időközben egyesített Budapest törvényhatósága 1975. március 11-i közgyűlése kimondta az utolsó szót: „a jelenlegi pénzhányra való tekintettel” elveti a programot.

Históriai tanulságul érdemes emlékeztetni erre a legregibb kísérletre is most, amikor a Magyar Nemzet „Egy régi terv égető időszzerűsége” című alapos, szakszerű és lelkes cikkéből megtudjuk: ismét napirendre került a program. A cikkíró a Szabó Ervin által elindított és az előbbinél ígéretesebb, ám végül ugyancsak elvetélt második, 1910—1914-es próbálkozással foglalkozott részletesen. En ugyancsak okulással kiegészítem őt a következőkkel: A főváros törvényhatóságának többsége a kisebbség heves tiltakozása ellenére 1914. május 27-i közgyűlésén, buktatta meg a már jóváhagyott programot. Különösen jellemző az érvelésük: arra hivatkoztak, hogy a Kálvin tér és Ráday utca sarkán (a most műemlékként védett „Két oroszán udvar” helyére tervezték a könyvtárat) jól menő rőfősboltok helyét ragadnák el egy kultúrintézménnyel. Ez a magatartás még a spekuláns várospolitikuskal engedékeny Bárczy polgármestert is kizökkentette diplomatikus stílusából és a jegyzőkönyv szerint kimondta: „az urakat” csak olyan vállalkozások érdeklik, amelyek „különben méltánylandó” magánérdekeikkel találkozhatnak, „míg a könyvtár ügyében nem jár senki informálódni; ez nem egyes emberek érdeke, hanem a tömegé és csak kultúra”.

Érdemes emlékeztetni még arra is, hogy 1926 áprilisában harmadszor is szó esett önálló városi könyvtárápítástól, amikor Budapest 20 millió dolláros kölcsönhöz jutott és a városháza könyvtári ügyekben illetékes osztálya sietve bejelentette igényét 1 600 000 pengőre. A sajtó már tényként közölte: rövidesen építik a könyvtárat, de ugyanazon hónap végén kirúl adták a kölcsönt nyújtó amerikai banktröszt kikötötte, hogy csak „jövődélmező” vállalkozásra fordíthatják a pénzt, a könyvtárat pedig nem tekintik ilyennek.

Alig néhány hónappal utóbb mégis lett pénze a fővárosnak arra, hogy megvásárolja, majd berendezze 1 500 000 pengőért a Baross utcai volt Wenckheim palotát a központi könyvtárnak. Bizonyára azért, mert ez tényleg jövődélmező befektetés volt — legalábbis a kurzuszvezérek és a Wenckheim grófi család szempontjából. Az 1927. március 2-i közgyűlésen már hiába leplezték le ellenzéki városatyák a vásár csalárdtságát, hiába bizonyították, hogy az épület még átalakítás után is teljességgel alkalmatlan könyvtári célokra, a Wolff-párt volt az erősebb.

Most, 1971-ben tehát már a negyedik kezdeményezésnek vagyunk szemtanúi.

Az 1931-es beköltözéssel kezdődött a központ maig tartó cifra nyomorúsága, amelyről a Magyar Nemzet is írt.

Kiegészítem a cikket még néhány beszédes adalékkal: már röviddel a palota birtokbavétele után bebizonyosodott, hogy az épület nemcsak alkalmatlan, de ráadásul szűk is a fejlődő intézménynek. Mert hiszen egy 1904 óta Szabó Ervin elgondolásai szerint kialakított, az országban egyedül-

álló és ma is hézagpótló, a céltudatos fejlesztés és a nagybecsű magánhagyatékok által páratlan értékű tudományos szociológiai és várostörténeti gyűjteményről van szó, tehát nem olyan közművelődési könyvtárról, mint a hálózat alapján a laikusok egy része feltételezi. A központ évi átlag 3000 kötetnyi gyarapodásának csak elenyésző részét selejtezhetheti, kerületi hálózatával ellentétben, ezért raktárát folyamatosan bővíteni kellene.

Elsősorban emiatt jelentette be igényét már 1936-ban (!) az akkori könyvtárigazgató a központtal szomszédos Baross utca 18. alatti előregedett és „a városképet rontó” egyemeletes bérház megszerzésére. Javasolta a polgármesternek, hogy a ház helyén emeljenek könyvtári magasépületet a központ számára már akkor szűkké lett palota kiegészítésül.

Annai bizonyos: 1936 óta csak tovább súlyosbodott, az utóbbi 10 évben válságossá lett a központ helyzete. 1945 óta a könyvtár új vezetői előterjesztések hosszú sorában sürgetik a megoldást. Annál is inkább, mert hiszen a központ feladatai az 1936-ban elhangzott első segélykiáltás óta megsokszorozódtak. Az 1930-as években átlagosan 2000 beíratkozott olvasója volt a központnak, 1970-ben több mint 12 000!

A központi raktár régésreg betelt. A legeldugottabb falrészletek bepölcözése is megtörtént, jelentős állományrészlegeket testvérintézményeknek ajándékozott a központ a helyhiány miatt, majd kihelyezett egy nagy állománytettet a távoli (Hamzsbégi úti) pinceraktárba (ahol időnként csatornavíz és patkányok pusztítják az értékeket.) Kényszerű selejtezésekre is sor került. De a legkülönbözőbb mesterkedésekkel is csak annyit lehetett elérni, hogy az új szerzeményeket még legfeljebb 2—3 évig lehet polcra helyezni, pedig a fejlődés ezután sem fog megállni.

Szakkörök és laikusok sok esztendő óta sürgetik: országos szociológiai alapkönyvtári és helytörténeti funkciója mellett az eddiginél sokoldalúbban tegyen eleget a központ annak a feladatának is, amely mint a közművelődési hálózat centrumára hárul reá. De a mostani viszonyok között utópia lenne korszerű, nagy szabadpolcos olvasótermek, hatalmas kézikönyvtár, klubhelyiségek, előadó és kiállítási termek, zeneterem stb. felállítására gondolni, amikor jelenleg az olvasók téli ostroma idején mindössze 135 embert képes leültetni levegőtlen termébe az intézmény, legfeljebb 7000—8000 kötetet helyezhet el (a kívánt 60 000—80 000) helyett a kézikönyvtárban vagy más módon hozzáférhetővé.

Az új központ építése tehát valóban égetően időszzerű, sürgős feladat, hiszen ma már ebben a tekintetben nemcsak a külföldi városokhoz, de a vidékiekhez képest is megkecsesült a főváros. Kaposvár, Tatabánya, Kecskemét, Szombathely, Miskolc és a többiek már a közelmúltban megépítették, vagy most építik a maguk korszerű városi könyvtárait.

Mindezek ellenére a főváros új könyvtárával kapcsolatban nemcsak a történelmi tanulságok, de a legfrisebb tapasztalatok is óvatos optimizmusra intenek: a könyvtár vezetősége, noha Budapest húszszor—negyvenszer hatalmasabb Tatabányánál, vagy Szombathelynél, igen mértéktartóan mindössze négyszer—öttször akkora alapterületet kér a jövőendő épület számára, mint a vidékiek, de az első válasz, amint ezt a Magyar Nemzet szerkesztőségi közléseiből megtudtuk: szállítsák le felére az igényt. De hiszen már a beköltözés napján szűk lesz így az épület.

Dr. Remete László,

a Szabó Ervin Könyvtár központjának osztályvezetője,